

OLGU VE KURGU ARASINDA SÛZÎ ÇELEBİ'YE GÖRE MİHALOĞLU ALİ BEY VE AKINCI TİPİ

Osman HORATA*

Öz: Akıncılar, Osmanlılarda düşman ülkelerine dönük yıpratma ve istihbarat faaliyetlerinde bulunan hafif süvari birlikleridir. 16. asrın sonlarına kadar İmparatorluğun sınırlarının Avrupa içlerine kadar genişlemesinde önemli bir rol oynayan akıncılar, bu özellikleri sebebiyle gazavatnamelerden romanlara ve serhat türkülerine kadar Türk edebiyatında da birçok esere konu edilmiştir. Bunlar içinde Sûzî Çelebi'nin (ö.1524) Mihaloğlu Ali Bey'in (ö.1506) akıncılarını ve aşklarını anlattığı Gazavât-nâme'si ise, bütünüyle bu konuya hasredilen tek eser olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Buna karşılık eser bilhassa edebî yönüyle yeterince incelenmemiştir. Gazavât-nâme, 1795 beyitten oluşan yarım kalmış bir mesnevidir. Eserin konusunu Ali Bey'in dört akını, Eflak prensinin kızı Meryem ve Meryem'in arkadaşı Bânû ile yaşadığı aşk oluşturmaktadır. Aşkla ilgili bölüm, birçok yönüyle çift kahramanlı aşk mesnevilerine benzemektedir. Tarihi olan ise sadece kahramanlarıdır. Eserde hatime bölümü yoktur. Gazavât-nâme'de, akıncıların anlatıldığı yerler ile kışalar ve öğütler içeren didaktik muhtevah kısımlarda açık ve canlı tahkiye üslubu hâkimdir. Tasvirlerde ve gazel vb. şiirler kısmında ise güçlü, sanatkârane bir üslup tercih edilmiştir. Eserde asıl ağırlığı da aksiyondan ziyade bu kısımlar oluşturur. Sûzî'ye göre, bir akıncının asıl gayesi Allah'ın dinini korumak ve yüceltmek için gaza etmek ve bu yolda şehit düşmektir. Ali Bey de, "gaza" peşinde koşan, "gayp erenleri"nin yalnız bırakmadığı efsanevi bir kahramandır. Ali Bey gibi, Mihaloğulları ailesinin kahramanlığı da Osman Gazi'nin yol arkadaşı Köse Mihal'e dayanmaktadır. Genellikle Türkmenlerden teşekkül eden, hayatlarını devlet için "akın"a, Allah için de "gaza" ve "cihat"a adayan akıncılar, bu özellikleriyle İslamiyetten önceki "alp" tipiyle İslamiyetten sonraki "gazi" tipinin özelliklerini bir arada toplayan, kolonizatör Türk dervişlerinden daha farklı bir tiptir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Gazavatname, Sûzî Çelebi, Mihaloğlu Ali Bey, Akıncılar

Between Fact and Fiction

Mihaloğlu Ali Bey and Akıncı Type According to Sûzî Çelebi

Abstract: Raiding, a subject featured in many works from gazavatnâmes to border folk songs, holds significant importance in both Turkish literature and history. Sûzî Çelebi's (d. 931/1524) which narrates the raids and love stories of Mihaloğlu Ali Bey (d. 906/1506), is of particular importance as it is the only work entirely devoted to this subject. Despite this, the work has not been sufficiently analyzed, especially from a literary perspective.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: horata@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9664-813X

Until the late 16th century, "akıncı"s (raiders), who constituted an important element of the Ottoman military system, were light cavalry units that undertook an important mission in the Ottoman expansion into the interior of Europe through intelligence and attrition operations against enemy countries. Mihaloğlu Ali was a "akıncı bey" who was famous for his heroism among the raider families. Generally composed of Turkmen, fighting for the sake of "Gaza" and "jihad, the "akıncı" combines the characteristics of the pre-Islamic "alp" type and the post-Islamic "Gazi" type. Sûzî's Gazavât-nâme, which contains episodes from the life of an "akıncı bey", is an unfinished masnawi of 1795 couplets. The subject of the work is the four raids of Ali Bey, his love affair with Meryem, the daughter of the Wallachian prince, and her friend Bânû. While the love-related sections align with dual-hero love masnawis, only the characters are historically accurate. There isn't a "hatime" section in the work. In Gazavât-nâme, a clear and vivid narrative style dominates the accounts of raids and didactic sections, while descriptions and poems, such as ghazals, are enriched by a strong and artistic tone. According to Sûzî, the main goal of a raider is to go to war to protect and glorify the religion of Allah and to be martyred in this way. Ali Bey is a legendary hero who pursues the "soldier of Gaza" and isn't left alone by the "unseen saints". The heroism of the Mihaloğulları family dates back to Köse Mihal, Osman Gazi's companion, and is a heritage passed down from forefather to son.

Keywords: Classical Turkish Literature, Gazavât-nâme, Sûzî Çelebi, Mihaloğlu Ali Bey, Akıncıs

Giriş

Osmanlıların Rumeli, Balkanlar ve Avrupa içlerine doğru genişlemesinde ve bölgenin İslamlaşmasında büyük bir rol oynayan akıncılık geleneği, sadece Türk tarihinde değil Türk edebiyatında da üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu sebeple akıncılar, gazavatnamelerden romanlara ve serhat türkülerine kadar birçok esere konu edilmiştir. Bu eserler içinde Sûzî Çelebi'nin mesnevi şeklinde kaleme aldığı Mihaloğlu Ali Bey hakkındaki *Gazavât-nâme*'si ise, bugünkü bilgilerimize göre bütünüyle bir akıncının gazaları, kahramanlıkları ve aşklarını anlatan tek eser olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Türk edebiyatında "gazaname", "fetihname" ve "zafername" gibi adlarla anılan bu tür, daha çok bir padişahın, vezirlerin veya Barbaros gibi ünlü bir Osmanlı kumandanın gazalarını anlatmak için kaleme alınmıştır (Levend, 1956, s. 4). Buna karşılık eser üzerinde, bilhassa edebî yönüyle, Ağâh Sırrı Levend'in özel kütüphanesindeki nüshayı esas alarak tenkitli metnini yayımlamasından (1956) sonra, birkaç lisansüstü tezi (Yüksel, 2010; Üzümcü, 2010) dışında yeterince durulmamıştır. Levend'in çalışmasında da eserin yazarı ve muhtevasıyla ilgili genel bilgiler verilmekle yetinilmiştir. Konuyu tarihî boyutuyla ele alan çalışmalarda ise *Gazavât-nâme*'ye, Mihaloğlu Ali Bey ve akıncılık geleneği yönüyle atıf yapılmakla yetinilmiştir.

Eserin müellifi Sûzî Çelebi (d. 1455-65 arası?- ö. 931/1524), Prizren'de doğan, medrese tahsilini yarım bırakarak Mihaloğlu Ali Bey'in (ö. 906/1500) maiyetine giren bir divan şairidir.¹ Dönem kaynaklarında, onun Ali Bey'in hizmetine giriş tarihiyle ilgili

¹ Suzî'nin hayatı ve eserleri hakkında bk. Levend, 1956, ss. 197-207; Yıldırım Sarıkaya, 2010, ss. 4-5; Tekin, 2012, pp. 916-917; İsen, 2020. Mahmut R. Gazimihal, bir kaynak vermeden Sûzî'nin Ali Bey'in kâatibi ve silah arkadaşı olduğunu söyler (1958, s. 126).

bir bilgi yoktur.² Fakat *Gazavât-nâme*'deki bazı beyitlerden, Sûzî'nin Ali Bey'in bütün akınlarına katılmadığı, anlattığı akınlardan bazılarının başka gazilerden duyduğu bilgilere dayandığı anlaşılmaktadır. Ali Bey'in vefatından sonra da oğlu Mihaloğlu Mehmed Bey'in hizmetine giren şair, Âşık Çelebi (Kılıç, 2018, s. 436) ve Beyânî (Sungurhan, 2017, s. 97) gibi tezkirecilere göre Mehmed Bey'in de gazalarını yazmıştır. Fakat eldeki *Gazavât-nâme* sadece Ali Bey'in gazalarından dördünü ihtiva etmektedir. Sûzî, 916/1510'da yeniden Prizren'e dönerek vefatına kadar kendi yaptırdığı camide imamlık ve medresede müderrislik yapmış, 1 Muharrem 931 / 29 Ekim 1524'te de aynı şehirde vefat etmiştir. Sehî (İpekten vd., 2017, s. 146), Latîfi (Canım, 2000, ss. 311-314) ve Âşık Çelebi (Kılıç, 2018, ss. 436-437) onun şairliğinden övgüyle bahseder. "Sûfi-meşrep" bir divan şairi olan Sûzî'nin divan tertip edip etmediği ise bilinmemektedir. Onun eldeki tek eseri mesnevi tarzında kaleme aldığı *Gazavât-nâme*'sidir.

Gazavât-nâme, esas itibarıyla tarihî olguya bağlı tarihî bir kahramanı anlatan bir mesnevi olmakla birlikte, kurgusal gerçekçiliğe de açık bir edebî eserdir. Bu sebeple gazavatnameler, iki zıt kutupta yer alan kurmaca gerçeklikle tarihî gerçekliğin birbirine daha da yaklaştığı, iç içe geçtiği eserlerdir. Gerçek veya gerçeğe uygun bir dünyayı anlatan kurmaca metinlerin gerçekliği hayalî, dilsel bir gerçekliktir. Bu yapıda karşımıza çıkan olaylar ve kahramanlar da diğer öğeler gibi, gerçek hayatta rastlanılmayacak bir şekilde sanatın gereklerine göre düzenlenen olgulardır. Çalışmamızda, Sûzî'nin *Gazavât-nâmesi*'ne göre Mihaloğlu Ali Bey'in ve akıncı tipinin özellikleri tespit edilmeye ve bunların tarihî gerçeklikle ilgisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1. Tarihî Kaynaklarda Mihaloğlu Ali Bey ve Akıncılar

Bazı farklı görüşler olmakla birlikte, Osmanlı tarihlerine göre Mihaloğulları ailesinin atası Bizans'a bağlı Harmankaya tekfurı iken 713/1313'te Osman Gazi'nin hizmetine girerek Müslüman olan Köse Mihal lakaplı Mikhael Kosses'tir.³ Onun Aziz Paşa, Balta Bey ve Gazi Ali Bey adındaki üç oğlu Rumeli'ye geçerek akıncı beyi olarak görev yapmış ve Mihaloğulları'nın Rumeli kolunu kurmuşlardır.⁴ Bunlardan Aziz Paşa'nın

² Bu konuda Sırp tarihçi A. Olesnicki, Sûzî'nin 885-896/1480-1490 tarihleri arasında, Ali Bey'in evlenmesinden sonra Ali Bey'in hizmetine girmiş olabileceğini ileri sürer (aktaran Levend, 1956, s. 200). Levend de, "Rivâyet şöyle kıldılar bilenler / Nice yıl yel gibi yelenler" (437. beyit) beytinden onun sonradan Ali Bey'in maiyetine girdiği sonucuna ulaşır. Fakat mesnevinin başında yer alan "Husûsâ kim Alî Beğ tâbe mesvâh / Kim anun türbesi kındîlidür mâh" (424. beyit) beytinin, şair eserine başladığında Ali Bey ve kardeşi İskender Beğ'in ölmüş olmalarını akla getirdiğini veya bu kısımların esere sonradan eklenmiş olabileceğini söyler (1956, ss. 199-200). Öncelikle bu beyitte ölümünden bahsedilen ve "mekânı iyi ve temiz olsun" denilen, beytin önceki kısımlarında bahsedilen Köse Mihal'dir. Sûzî'nin anlattıklarının başkalarından duyduğu rivayetlere dayandığını ifade etmesini de, Ali Bey'in hizmetine giriş tarihine delil olmaktan ziyade, onun gördükleriyle yetinmediği, başka gazilerden duyduklarını da anlattığı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü şair bu tür ifadeleri eserinde zaman zaman kullanmaktadır: "Geh eylerdük selâfından hikâyet / Gehî ser-bâz erenlerden rivâyet" (1397. beyit) gibi...

³ Köse Mihal'in aslının, Altınordu Emiri Nogay'ın emrinde üst düzey bir komutanken onun ölümü üzerine Bizans'ın hizmetine giren Türk olduğuna dair tartışmalar için bk. Öztürk, 2015, ss. 661-688.

⁴ Mihaloğulları ailesi için bk. Mehmed Nüzhet Paşa, 1315; Başar, 2020, ss. 24-25; Sabev, 2013, ss. 229-244; Uzunçarşılı, 1988, ss. 1/571-572. Akıncı ailelerinin teşkilat yapısı, sosyal ve ekonomik

oğlu olan, Bulgaristan'ın fethinde büyük yararlılıklar gösteren Gazi Mihal Bey'in de (ö. 839/1435-36), her biri akıncı olarak önemli görevlerde bulunan beş oğlu olmuştur. Bunlardan Plevne'ye yerleşen, Eflak sınırını ve Silistre Kalesi'ni muhafaza etmekle görevli Hızır Bey'in (ö. 856/1452), İskender, Bâlî ve (Sûzî'nin eserine konu olan) Gazi Alâeddin Ali adlı oğulları, II. Mehmed (Fatih) devrinde yapılan savaşlarda ön plana çıkmışlardır. Akıncılık geleneğinin 16. asrın sonlarından itibaren etkisini yitirmesi ve uç beyliklerinin kaldırılmasından sonra da Osmanlı idaresindeki statülerini devam ettiren Mihaloğulları ailesi, kahramanlıklarının yanında şair ve sanatkârlara, din ve tasavvuf ehline destekleriyle tanınmışlar; yaptırdıkları cami, zaviye, medrese, çeşme ve köprü gibi imaretler ve kurdukları vakıflarla yaşadıkları topraklara hizmetlerini devam ettirmişlerdir.⁵ Osmanlı akıncı aileleri içinde en tanınmışları, her biri Rumeli ve Balkanların farklı bölgelerinde faaliyet gösteren Gazi Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Turhanoğulları ve Malkoçoğulları'dır. Bugün o aileden gelenlerin bir kısmı hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Kaynaklarda aynı zamanda akıncı beyleri olarak anılan bu aileler, bölgenin idaresinden de sorumlu olmuşlar ve sınır hatlarındaki sancaklarda sancak beyi olarak da görev yapmışlardır (Emecen, 2012, ss. 38-39).

Mihaloğulları ailesi içinde en meşhuru 866/1462 yılında yapılan Eflak Beyliğine yapılan seferde, Kazıklı Voyvoda olarak bilinen III. Vlad'ı yenilgiye uğrattıktan sonra onu Erdel'e kadar takip eden Mihaloğlu Ali Bey olarak tanınan Gazi Alâeddin Ali'dir. Eflak'tan sonra Bosna'ya akınlar düzenleyen Ali Bey, bir ara Fatih Sultan Mehmed tarafından kardeşleri İskender ve Bâlî Beylerle devletin doğu sınırını korumakla görevlendirilmiş; 878/1474'te yine kardeşleriyle birlikte Rumeli'ye dönerek Macarlar ve Arnavutlar üzerine akınlar düzenlemiştir. II. Mehmed'in (1451-1481) yanında, II. Bayezid (1481-1512) devrinde de akınlarda bulunan Ali Bey, Sivas sancağının yanında Semendire, Vidin ve Niğbolu Sancakbeyliği görevlerinde de bulunmuştur. Yaptığı akınlarla Osmanlıları Avrupa'daki en uç noktalara ulaştırmada önemli sorumluluklar yüklenen Ali Bey 906/1500'de vefat etmiştir.⁶ Gazi Ali Bey'in, beş oğlu da XVI. yüzyılın ilk yarısında akıncı ve sancak beyliği görevlerinde bulunmuş ve hepsi de savaşlarda şehit düşmüştür.⁷ Osmanlı tarihleri içinde Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını en ayrıntılı anlatan tarihçi İbn Kemal; Ali Bey ve kardeşi İskender Bey'i, "gaza semalarında uçan iki doğan"a, Rumeli'yi de onların yuvasına benzeterek, kızıl börklü akıncıların bölgeyi bir lale bahçesine döndürdüklerini söyler (Uğur, 1997, ss. 45-47).

Selçuklulardaki uç teşkilatının bir devamı olarak Osmanlı askerlik sisteminin önemli bir unsuru hâline gelen akıncılar, düşman ülkelere akınlar düzenleyerek istihbarat ve yıpratma harekâtında bulunan, gayriTürk unsurlara rastlanmakla birlikte genellikle

hayatlarıyla ilgili bilgi veren kaynaklar arasında dönem tarihlerinin yanında akıncı defterleri de yer almaktadır. Bu defterler içinde en önemlisi Mihaloğullarına ait Sofya Milli Kütüphanesindeki 1586 tarihli, 625 numaralı, Kayapınar ve Öznlü (2015) tarafından yayımlanan akıncı defteridir.

⁵ Akıncılığın Türk kültür ve sanat hayatına katkısı konusunda bk. İsen, 1998, ss. 80-86.

⁶ Hammer ve ondan gelen bilgilere göre bazı tarihçiler, Ali Bey'in Karniyola akınından dönerken Alman askerleri tarafından tuzağa düşürülerek şehit edildiğini söylerler. Olesnicki'ye göre bu bilgi, Ali Bey'in adını duyunca ölüm korkusu geçiren halkı yatıştırmak için Alman komutanı tarafından uydurulan bir söylentiden ibarettir (aktaran Levend, 1956, s. 195). Osmanlı tarihlerinde ise, bu akında Ali Bey'in bozguna uğradığı belirtilmekle birlikte ölümünden bahsedilmez (Levend, 1956, s. 194, 195).

⁷ "Mihaloğulları" hakkında bk. Başar, 2020, ss. 24-25.

Türkmenlerden teşekkür eden hafif süvari birlikleridir. Osmanoğulları Beyliğinin kısa sürede devlet hâline gelmesinde çok etkili olan akıncılık, I. Murad devrinde kurumsallaşmış, fetihlerin azalmasıyla da 16. asrın sonlarından itibaren etkisini yitirmeye başlamış, 1826'da da tarihe karışmıştır. “Gaza” ve “cihat” gayesiyle savaşan akıncılar, İslamiyetten önceki “alp” tipiyle, İslamiyetten sonraki “gazi” tipinin özelliklerini üzerlerinde toplarlar. Akıncı olabilmek için genç ve cesur olmanın yanında dürüst ve güvenilir birini de kefil göstermek gerekiyordu. Barış zamanlarını kendi işleriyle ve çeşitli talimler yapmakla geçiren akıncıların en önemli gelir kaynağı akınlardan elde ettikleri “doyumluluk” olarak adlandırılan ganimetlerdi. Onlar ele geçirilen her bir esir için 25 akçayı ve beş esirden de birini ganimet olarak alırlar; esirlerin beşte birini de acemi oğlanı yapılmak üzere devlete verirlerdi. Ganimetlerden bir kısmı da akıncı beyinin maiyetindeki şair ve sanatkârlara ayrılırdı. Devletten maaş almayan ve silahlarını kendileri temin eden akıncılara, düşman hududuna gidinceye kadar yetecek yiyecek verilir ve ondan sonra ihtiyaçlarını elde ettikleri ganimetlerle karşılamaları istenirdi. Onların, sulh içinde olunan bir ülkeye akında bulunmaları ve ferman çıkmadan ve akıncı beyinin emri olmadan hareket etmeleri yasaktı. Akıncılar kalelere taarruz etmezler, asıl kuvvetler gelinceye kadar kuşatma görevini üstlenirlerdi. İçlerindeki en cesurları “serdengeçtiler” ve “dalkılıçlar” ise kalelere dalarlardı. Akınlarda gizlilik, sürat ve aldatma temel ilkelerdendi. Bir akının “akın” adını alabilmesi için akıncı beyinin emrinde yapılması gerekiyordu.⁸

2. Gazavât-nâme’ye Göre Mihaloğlu Ali Bey ve Akıncılar

Gazavât-nâme 1795 beyitten oluşan yarım kalmış bir eserdir. Sehî'nin mesnevinin 15.000 beyit olduğu ileri sürmesi (İpekten vd. 2017, s. 146), onun büyük bir kısmının kaybolduğunu akla getirmekle birlikte, şairin kalan kısmı yazmaktan vazgeçmesi veya yazmaya fırsat bulamaması daha güçlü bir ihtimaldir.⁹ Şair, eserinde de Ali Bey'in gazalarına sınır olmadığını söyleyerek ömrü yeterse onun akınlarının “binde biri”ni bile olsa yazmak istediğini söyler:

Bularun çün gazâsına aded yok
Bu bahrün sâhiline hiç had yok (435)¹⁰
Yazalum binde birin halka bâfî

⁸ Osmanlı askeri sisteminde Akıncı Ocağı ve akıncılar hakkında bk. Uzunçarşılı, 1988, s. 1/518; Uzunçarşılı, 1978, ss. 239-240; Özcan, 1989, ss. 249-250. Osmanlı tarihlerinde, akıncıların akınlara kısaca yer verilerek onların öncü olarak düşman illerine gönderildikleri, bazı yerleri alıp sayısız “doyumluluklar” ve esirlerle dönüp ganimetlerle zengin oldukları anlatılmakla yetinilir. Bilhassa fethi zorlanan kalelerde yağma emrinin verilmesinin onlar için bir motivasyon kaynağı olduğu ve kalelerin bu şekilde fethedildiği vurgulanır. (bk. Atsız, 2017, s. 35, 38, 39, 61, 67, 68 vs.; Unat ve Köymen, 1949, ss. 195-199, 251-252 vs.)

⁹ Levend de, Sehî'nin eseri görmemiş olmasının düşük bir ihtimal olduğunu fakat eldeki nüshaların Zagreb nüshası dışında aynı beyitle başlayıp aynı beyitle bitmesinin, Süzi'nin eserinin sadece bu kısımlarını yazabilmiş olabileceğini veya bütünü yazmaktan vazgeçtiğini gösterdiğini söyler ve eserin sadece Ali Bey'in evlenmeden önceki gazalarıyla aşk macerasını anlatmasının da bunu teyit ettiğini belirtir (1956, ss. 205-206).

¹⁰ Belirtilen beyit numaraları, Levend'in (1956) *Gazavât-nâme* neşrindeki yerlerini göstermektedir. Beyit iktibaslarında yazarın okuma ve imla tercihlerine bağlı kalınmıştır.

Yine yârî kılursa avn-ı Bârî (436)

Sûzî'nin anlattığı akınlar küçük farklılıklarla birbirinin tekrarı olup, eserin önemli bir kısmı da Erdel prensinin kızı Meryem'in Ali Bey'e olan aşkına ayrılmıştır. Bunlar Sehî'nin verdiği rakamın gerçeği yansıtmadığını düşündürmektedir. Sûzî, mesnevisinin başında Mihaloğlu Ali Bey'in on bin akıncıyla Fatih döneminde (896/1491) Ungurus (Macar Krallığı) üzerine yaptığı ve Varat adlı taht şehrini yağmalayıp büyük ganimetlerle döndüğü seferin önemini vurgulamakla birlikte (231)¹¹bu akını anlatmaz. Gerek bu gerekse yazmalarda boşluklar bırakılmakla birlikte başlıkların yazılmamış olması, eserin tamamlanmadığını veya şairin tamamlamaktan vazgeçtiğini göstermektedir.

Gazavât-nâme, mukaddime (1-191) ve asıl konuyu oluşturan Mihaloğlu Ali Bey'in akınları ve aşklarını anlatan iki bölümden oluşmaktadır. Hatime bölümü ise yoktur. Eser, mesnevi ve kaside formunda yazılan üç tevhitte başlar. Bunu dinî-ahlaki nitelikli, mesnevi ile aynı vezinde ve kafiyede yazılmış manzumeler takip eder (87-96, 97-109, 110-117, 118-122, 123-130). Mukaddime sebab-i telif kısmı ile sona erer (131-191). Asıl konunun ele alındığı bölüm ise, ilk olarak Ali Bey ve akıncıların kahramanlığından (192-297) ve Köse Mihal'den (298-423) bahseden kısımlarla başlar. Sûzî, Köse Mihal'in Osman Gazi ile tanışmasından, rüyasından ve Müslüman oluşundan uzun uzun bahseder. İznik'in fethini gerçekçi bir üslupla anlatır. Sûzî, Köse Mihal'in rüyasında büyük ölçüde Âşıkpaşazâde (Atsız, 1985, s. 11) ve Oruç Bey tarihlerine (Atsız, 2017, s. 26), Osman Gazi ile karşılaşması ve İslamiyete girişinde ise Neşrî tarihlerine (Unat ve Köymen, 1949, s. 77) bağlı kalır. Eserde, daha sonra sırasıyla Erdel Prensiği'ne yapılan birinci (444-658), ikinci (659-778), üçüncü akın (779-863) ile Ungurus'a (Macar Krallığı) yapılan dördüncü akın (864-1160) hikâye edilir. Kalan kısımda ise Eflak prensinin kızı Meryem'in Ali Bey'e olan aşkı ve Ali Bey'in onunla ve arkadaşı Bânû ile evlenmesi anlatılır (1161-1795).

Görüldüğü gibi eserde, yaşanan aşka Mihaloğlu Ali Bey'in akınları kadar bir yer ayrılmıştır. Mesnevinin bütününde, aksiyona dayalı kısımlardan ziyade tasvirler, öğütler ve kıssalar ön plandadır. Şair, açık ve canlı bir üslupla kaleme aldığı akınların arasına, diğer mesnevilerde olduğu gibi gazel, kıta gibi şiirler ve sanatkârane tasvirler ile üsluptaki tek düzeliği kırmaya çalışır. Gerek tasvirler gerekse şiirler, gerilimin ve heyecanın arttığı yerlerde, o ortamdaki ruh hâlinin ve kahramanların iç dünyalarının daha güçlü bir şekilde aksettirilmesine de katkı sağlarlar (571-575 vs.). Şair, soyut ve sübjektif tasvirleriyle tabiatı da gazilerin psikolojine başarıyla ortak eder. Zaman zaman da o anki olay ve durumla ilgili kıssadan hisse çıkarmaya dönük, anlatılan konuyu daha özlü, açık ve temsilî bir şekilde anlatan, verilmek istenen mesajın daha açık ve etkili bir şekilde anlaşılmasını sağlayan kıssalara, bazen de kendi ağzından doğrudan öğütlere yer verir (706-743, 953-962, 1096-1119 vs.).

Sûzî Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey *Gazavât-nâme*'si, yukarıda belirtildiği üzere bir akıncı beyinin, onun şahsında akıncıların hayatını ve akınlarını anlatan tek eserdir. Sûzî de, eserini bu yönü sebebiyle önceki şairlerinin hiç ayak izinin olmadığı bir bahçede,

¹¹ Sûzî'nin sadece anmakla yetindiği bu akın, Oruç Bey (Atsız, 2017, ss. 98-99) ve İbn Kemal'in (Uğur, 1997, ss. 123-125) bahsettiği, Mihaloğlu Ali Bey'in on bin akıncıyla Fatih döneminde (896/1491) Ungurus (Macar Krallığı) üzerine yaptığı ve Varat adlı taht şehrini yağmalayıp büyük ganimetlerle döndüğü seferdir.

“gaza hazinesi”nden alınan “inciler derme”sine benzetir (167-183). Ona göre, kendi girdiği bu vadi önceki şairlerin uğramadığı Allah’ın emri ve Peygamber’in sünneti olan “gazâ”dır:

Bu yolda nâgehân bir kâna irdüm
Aceb gencîne-i pinhâna irdüm (181)

Nedür dîrsen bu kân vasf-ı gazâdur
Delîli rûşen-i necm-i hüdâdır (184)

Sûzî’nin anlattığı “gazâ”lar, “gördükleri” ve “iştikleriyle” Mihaloğlu Ali Bey’in gazalarıdır (191). Şairin kendisi ise hikmet şehrinde uçan “kutsal bir papağan”dır. Sûzî’ye göre, aşkla ilgili, “hüsnîyyât”la ilgili eserler çoktur fakat gönüllere hoş gelecek gazavatnameler azdır (204). Bu sebeple eser, şaire göre hem üslubu hem de kurgusu bakımından farklı, gönle hoş gelecek aynı zamanda hikmet vadisinde yazılmış bir eserdir (214).

Türünün özgün örneği olan eserde, nasıl bir akıncı tipi ve akıncı beyi tablosu çizilmektedir? Çizilen bu tablo tarihî gerçeklikle ne ölçüde örtüşmektedir? İncelememizde cevabı aranılacak olan asıl sorular bunlardır. Sûzî’nin *Gazavât-nâme*’sine göre bir akıncının ve akıncı beyinin özellikleri şöyledir:

1) Akıncılar, *Allah’ın dinini korumak ve yüceltmek için “gaza” eden, bu yolda her şeylerini feda eden “gaziler” ve “has erenler”dir.*

“Gazâ” ve “cihad”, Allah’ın dinini ve tevhit inancını yüceltip (i’lâ-yı kelimetu’llâh) yaygınlaştırarak dünyaya hâkim kılmak için gösterilen gayret ve faaliyetlerdir (Yurdağur, 2000, ss. 62-63). Bir başka görüşe göre ise Gayrimüslimlere karşı serhatlarda savaşan alplar ve alperenleri harekete geçiren, “doyum” amaçlı akınları anlamlı hâle getiren kutsal ideolojidir (İnalçık, 2009, s. 11).

Gazavât-nâme’ye göre ise, bir gazinin asıl gayesi “gazâ” yani Allah’ın dinini korumak ve yüceltmektir. Onların bu yoldaki bayrağı, *Kur’ân*’daki “İnnâ fetahnâ” (“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”, Fetih, 1) ve “innâ hedeynâ” (Dehir, 3) (“Biz sana doğru yolu gösterdik.”, Dehir, 3) ayetleridir. Bu sebeple gazâ hem Allah’ın emri hem de Peygamber’in sünnetidir:

Nedür emr-i gazâ hükm-i İllâhî
Nedür bâb-ı gazâ dînün penâhı (185)

Nedür kavî-i kazâ fi’l-i Peyember
Nedür vasf-ı gazâ âsâr-ı Hayder (186)

Tırâz-ı râyeti innâ fetahnâ
Tarîk-i mesleği innâ hedeynâ (187)

Akıncılar, gaza yolunda evini barkını, sevdiklerini terk edip kendilerini fethetmeye adanmış “has erenler”dir. Şair, akıncılar için en çok “gazi”, sonra da “eren”, “yiğit”, “dil-âver”, “asker”, “sipâhî” gibi kelimeleri kullanır. “Akıncı” terimine ise sadece bir beyitte yer verir (498). “Akın” kelimesine ise sıklıkla yer verilir. Bu tercih de şairin onların faaliyetini bir “gaza” olarak gördüğünü gösteren bir başka delildir.

2) *Akıncının dünyada kavuşabileceği en büyük armağan gaza yolunda şehit düşmektir.*

Akıncıların dünyada erişmek istediği “ab-ı hayat”, alabilecekleri en büyük armağan Allah yolunda şehit düşmektir (485, 487). Onların bütün duaları budur. Bu düşekte can

çekişerek ölmekten evladır. Çünkü her insanın sonu ölümdür, şehidin sonu ise Allah katında ölümsüzlüğe kavuşmaktır. Onların bu yolda kahramanları da Hz. Ali'dir (796-806). Gaziler, şehadet inancıyla sefere doğru bir kuş gibi uçarlar. Hızır'ın, "vahdet sırrına" eşlik etme teklifine bile bütün arzularının bir an önce şehit olmak olduğunu söyleyerek kulak asmazlar (606-620):

Benüm fikrüm budur peydâ vü pinhân
Bu dem kurbân olup teslim idem cân (614)

Bana bu ömr cânânsuz gerekmez
Bana bir lahza cân ansuz gerekmez (615)

Çün oldı mü'minün mevt armağanı
Neye saklar kişi dünyâda cânı (797)

Döşekde cân çekişmek key belâdur
Kılıçdan yâra irmek hoş safâdur (799)

3) *Akıncılar, gaza sonunda elde ettikleri ganimetleri "doyumluluk" olarak paylaşırlar:*

Osmanlı tarihlerinde akıncıların hayatlarını sürdürmede elde ettiği ganimetlerin, onları düşmana karşı harekete geçirmede etkili olduğu özellikle vurgulanır. *Gazavât-nâme*'de ise akın sonu elde edilen ganimetlere yer verilmekle birlikte bu arzu, hiç bir zaman gaza ve şehit olma isteğinin önüne çıkarılmaz. Ayrıca ganimetlerden devlet için ayrılan paya da temas edilmez.

Erdel'e yapılan ilk akında, bayramları sebebiyle kadınlı erkekli eğlence yerlerini dolduran insanların çoğunun kılıçtan geçirildiği, kalan erkeklerin ve gümüş bedenli, keklik yürüyüştü güzellerin bir bir esir edildiği ve altın, gümüş, kaftan ne varsa bütün hazinelerin ganimet olarak alındığı anlatılır:

Büt-i simîn-bedenler cân sanemler
Cihân deyrinde cânndan muhteremler (653)

Ganîmet bildiler mâlin adûnun
Evin yagmâya virdiler kamunun (654)

Harâb itdiler anun hânûmânın
Çıkardılar kamu genc-i nihânın (655)

Zer ü sim ü dür ü yâkût u mercân
Münakkaş câme vü zer-beft kaftân (656)

İlk akının ardından gelen ikinci akında da, düşmanların bütün mallarının yanında güzellerinin de ele geçirildiği, bilhassa bu güzeller içinde birinin Mecnun'a Leyla'nın defterini dürdürecek kadar güzel olduğu, askerlerin sonsuza kadar kimseye muhtaç olmayacak kadar ganimet elde ettikleri vurgulanır (765-777). Diğer akınlarda da elde edilen ganimetler ve güzellere kısaca temas edilir (1746-1751 vs.).

4) *Mihaloğlu Ali Bey, diğer beyler arasında bile benzeri olmayan, kahramanlıkta eşsiz bir akıncı beyi, onun askerleri de zafer peşinde koşan, yiğit gaza erleridir.*

Süzî, Osmanlı tarihlerine paralel olarak Rumeli'de faaliyet gösteren akıncı aileleri içinde en meşhurunu Mihaloğlu Ali Bey olarak gösterir. Çünkü o, kendisinden on kat büyük düşmanları bile yenmeyi başarmış, benzeri dünyaya bir daha gelmeyecek, bütün akıncıların şahı olan bir dilaverdir. O, kahramanlığıyla Allah'a şirk koşanların

boyunlarını vuran Hz. Ali ve Hz. Hamza'ya benzer. Ali Bey de Hz. Ali gibi iki başlı "Zülfikar" kılıcını kuşanır ve "Düldül" adlı atına binerek akına gider (230, 675, 678):

Kimün devrinde geldi bu dil-âver
Ne şâha oldu bu server müyesser (1137)

Bunun gibi kağan arslan kimün var
Bunun mânendi cân-efşân kimün var (1138)

Mihaloğlu Ali Bey'in akıncıları da kahramanlıklarıyla nam salmış, her biri zafer peşinde koşan gaza erleridir. Onun akıncılarının en seçkin dört ismi Kara Halil, Yunus, Cerrâh ve Şâmi'dir (278-297). Akıncılar için kahramanlık Allah'ın bir lütfudur. Kara Halil ve Yunus, Hz. Hamza gibi şehit düşen yiğitlerdir. Cerrah Yusuf düşmandan kan yerine can alan, Şâmi de küfür ehlinin sabahını akşama çeviren seçkin akıncılardır.

5) *Mihaloğlu Ali Bey, sadece gaza meydanlarında at koşturun bir kahraman değil aynı zamanda herkesin yardımına koşan bir akıncı beyidir.*

Sûzî'ye göre, bir akıncı beyinin sahip olması gereken bir özelliği de ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacına koşmak ve cömert olmaktır. Ali Bey de hiç ayırım yapmadan yetmiş iki millete yardım eden cömert bir beydir:

Emîr-âhûri yem kıldıkda kısmet
Bulurdu vâye heftâd ü dü millet (253)

Bu evsâfile mevsûf olmasa er
Sahî olmaz olursa mülke server (254)

6) *Akıncılık atadan oğula geçen bir mirastır. Mihaloğulları'nın ve Ali Bey'in kahramanlığı da ataları Köse Mihal'den gelmektedir.*

Sûzî'ye göre, akıncıların kahramanlığı atadan oğula geçen bir mirastır. Mihaloğulları ailesine ve onların en meşhuru Ali Bey'e de kahramanlık Köse Mihal'den mirastır. O, kahramanlığıyla atası Köse Mihal'in ruhunu şad eden akıncı beyi, onun türbesini aydınlatan bir "kandil"dir:

Husûsâ kim Alî Beğ tâbe mesvâh
Kim anun türbesi kindilidir mâh (424)

Bu neslün ahseni vü eşrefidür
Bu kavmun ekremi vü a'refidür (425)

Kardeşi İskender Bey de kendisi gibidir. İki de adalet ve kahramanlık vadisinde kılıçlarıyla hoş bir seda bırakan, Hızır ve İlyas gibi insanların zor zamanlarında imdadına koşan akıncılardır (428-429). Ali Bey'in akıncılarının en seçkin dört ismi de (Kara Halil, Yunus, Cerrâh ve Şâmi) (278-297) kahramanlıklarını atalarından almıştır. Çünkü Hz. Peygamber bir hadisinde "Her ağacın meyvesi aslına göre olur." demiştir.

7) *Mihaloğlu Ali Bey, gaza meydanında gayp erenlerinin yalnız bırakmadığı, efsanevi bir kahramandır.*

İslam ve bilhassa tasavvuf kültüründe, "ricâlü'l-gayb" olarak anılan, Allah'ın insanlardan gizlediği binlerce evliyanın Hızır gibi darda kalana yetiştiğine, savaşlarda yardıma geldiğine inanılır. *Gazavât-nâme*'de de, Ali Bey ve askerlerini cenk meydanında "gayp erenleri" yalnız bırakmaz. Onlar sayesinde üzerlerine toz bile konmaz, Tuna'nın azgın sularında gemileri batmaz (576-578). Seyyid Battal Gazi'nin ruhu da onlarla birlikte savaşa katılır. Ali Bey'in kuşağını da bizzat gayp erenleri kuşandırır:

Ricâlü'l-gayb irüp oldı kafâ-dâr
Gerek bu leşkere ol resme dün-dâr (580)

Yedi kat yer hevâya agsa düpdüz
Bu leşker üzre kondurmaz idi toz (581)

Görüldüğü gibi Sûzî, Mihaloğlu Ali Bey ve akıncılarını, efsanevi hatta “kutsal” bir kahramana dönüştürmektedir.

8) *Mihaloğlu Ali Bey, “üç yüz otuz” defa Tuna’yı geçerek fetih kapılarını açan, Rus, Ungurus, Çek ve Leh topraklarını, Bosna, Eflak, Boğdan ve Arnavutluk gibi ülkeleri tir tir titreten bir akıncı beyidir.*

Sûzî’ye göre, Mihaloğlu Ali Bey Tuna kıyısına otağını kurmuş ve “üç yüz otuz” defa Tuna’yı geçerek birçok ülkenin fetih kapılarını açmış; Ungurus’un (Macar Krallığı) taht şehri Varat’ı yağmalatmış (tarihî kaynaklara göre 870/1466), Sırp prensi İsfilac Oğlu’nu (Mikhail Silagi) esir almış, Rus’a, Ungurus’a, Eflak’e, Leh ve “Çek”e diz çöktürmüş, korkudan onları tir tir titretmiştir (231-238):

Ol itirdi Varat şehrini yagmâ
O saldı Ungurus’a şûr u gavgâ

Ol itdi Isfilay oğlın giriftâr
Ol itdi sancağın küfrün nigû-sâr

Tuna kurbında kurmuşdı otağı
Adûnun cânına urmuşdı tagı

Zihî server ki bunca iller açdı
Tunayı üç yüz otuz kerre geçdi

Yüzi suyn yire dökmişdi Rusun
Putını sımış idi Ungurus’un (231-235)

Sûzî’yi akınlarında, diğer akıncı beyleri de yalnız bırakmamıştır. Bunlar içinde en çok yardıma gelen de Malkoçoğlu ailesinden Hasanbeğoğlu İsa Bey’dir.

Osmanlı kroniklerinde de, Mihaloğlu Ali Bey’in Mihaloğlu ailesinin Plevne kolunu oluşturduğu ve Bulgaristan topraklarında yerleşip sınır boylarına akınlar düzenlediği belirtilir. Fakat bu kaynaklarda sözü edilen akınların sayısı çok sınırlıdır. Sûzî’nin verdiği “üç yüz otuz” sayısı, hayatlarını gazaya adayan ve yılın büyük bir bölümünü akın etmekle geçiren bir akıncı beyi için abartılı bir sayı değildir. Levend’e göre, Osmanlı tarihlerinde onun isminin geçtiği akınların sayısı, ihtilafları bir yana bırakılırsa on beştir (1956, ss. 188-195).¹² *Gazavât-nâme*’de anlatılanlar ise bunlardan sadece dördüdür.

¹² Levend’in Osmanlı tarihlerine göre belirlediği akınlar şunlardır: 1) Eflak üzerine yapılan seferde Kazıklı Voyvoda’nın padişahla birlikte gelen orduyu Ali Bey’in akıncıları sanarak hücum etmesi ve Ali Bey’in akıncıları tarafından mağlup edilmesi (866/1462). 2) Vezir Mahmud Paşa’nın Bosna Kralını esir alması (867/1463, 870/1465). 3) Fatih’in Yayça Hisarı’nı düşmandan almak üzere Bosna’ya gelmesi ve İzvornik’te Ali Bey’in düşmanı kaçırması (870/1465). 4) Ali ve İskender Beylerin Macar Kralı Matyas’ın amcasını esir almaları (870/1466). 5) Fatih’in Uzun Hasan’la savaşında Ali Bey’in Kemah Kalesi civarlarına akın düzenlemesi (878/1473). 6) Ertesi yıl Ali Bey’in 7000 akıncı ile Macaristan’a akını ve Varad şehrini yağmalaması. 7) Fatih’in Kara Boğdan seferine Ali Bey’in akıncılarıyla katılması (881/1476). 8) Ali Bey’in verdiği bilgi üzerine Fatih’in donan Tuna üzerinden Macarlara saldırıp kaleleri yıktırması (881/1476). 9) Ali Bey’in

Osmanlı tarihlerinde onun isminin geçtiği ilk akın, 866/1462'de Eflak üzerine yapılan ve Kazıklı Voyvoda'nın mağlup edildiği seferdir (Levend, 1956, ss. 188-189). Sûzî ise bu akın yerine Erdel Prenslğine birbiri ardınca yapılan üç seferle başlar. Erdel'e yapılan bu akınlar, Kazıklı Voyvoda'ya karşı kazanılan Eflak zaferinden (866/1462) sonra yapılmış olmalıdır. Şairin, bu önemli zaferi anlatmayıp bu seferden sonra yapılan Erdel akınlarıyla başlaması dikkat çekicidir. Şair, eserinde akınlarla ilgili bir tarih vermez. Bu sebeple, bazı isimlerin geçtiği Macar Krallığına yapılan son akın dışında, Erdel'e yapılan bu üç akının hangi tarihlerde yapıldığını ve Osmanlı tarihlerinde geçen akınlardan biri olup olmadığını belirlemek güçtür. Akınların yapıldığı bu süreç, gerek Balkanlarda gerekse Orta Avrupa'da, Germen İmparatorluğu dışında küçük krallıklar ve prensliklerin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Ali Bey ve akıncılarının bu akınları, Balkanların ve Macaristan topraklarının bütünüyle Osmanlılara katılmasında öncü bir rol oynamıştır.

Sûzî'ye göre, Fatih Sultan Mehmed döneminde Erdel Prenslğine yapılan akın şöyle gelişir (444-658):

Ali Bey, bir ulak vasıtasıyla Sultan Mehmed'den (II. Mehmed) Erdel ülkesine savaşa çıkılacağı, ondan öncesinde de kendisine akın emrinin verildiğine dair bir ferman alır (483-484). Gelen ulağa âdet üzere kaftan giydirilir. Ardından abdest alıp şükür namazı kılınır, Allah'a dua edilip Hz. Peygamber'in ve sahabenin yardımı dilenir. Sancak Beyi de (Koca İsa Bey) desteğe gelir. Ali Bey, onu atlas ve ipek kumaşlar, altın işlemeli kilimler üzerinde karşılar. Ardından meclis kurulur ve sofralar hazırlanır. Mutrib rûbabı çalmaya, şarkılar, gazeller okunmaya başlar. Konuklara ve askerlere kudret helvaları ikram edilir. İsa Bey'e altın suyuna batırılmış zırhlar, süslü kılıçlar ve mızraklar takdim edilir. O da, akıncıları hamasi sözlerle gazaya teşvik eder ve Ali Bey'e bir kaftan hediye eder:

Yine bin can ile elbir idelüm
Adûnun kam'ına tedbîr idelüm (538)

Döküp kanın virüp yağmâya mâlin
Esîr eyleyelüm ehl-i iyâlin (539)

Bu yolda can viren sanma ölüpdür
Ki bel ihyâü anlara gelüpdür (542)

Ali Bey ve akıncıları, sabah ışıklarıyla birlikte kılıcını kuşanıp atlarına biner ve sefere çıkarlar (566-646). Onlara gayp erenleri ve Hızır da yoldaşlık eder. Tuna'yı sandallar ve

Macaristan'a akını ve başarısız olarak dönmesi (882/1477). 10) Ali Bey'in Venedik'e akına memur edilmesi (883/1478). 11) Ali, İskender ve Bali Beylerin Venedik'e akınları ve düşmanı kaçırmaları. 12) Ali Bey, Hasan Beğoğlu İsa Bey ve Malkoçoğlu Bâlî'nin diğer beylerle Eflak'ten geçip Ungurus'a saldırması ve Macar kuvvetlerine gafil avlanmalarıyla İsa Bey'in şehit düşmesi (884/1479). 13) II. Bayezid devrinde kardeşi İskender Bey'le Boğdan ülkesine akın düzenlemesi (888/1483). 14) Ali Bey'in İskender Bey, Malkoçoğlu Bali Bey'le Karaboğdan'a akın düzenlemesi ve büyük ganimetle dönmesi (890/1485). 15) Ali Bey'in Almanlara son akını düzenlemesi ve akından büyük bir ganimetle dönerken tuzağa düşürülmesi (897/1492).

Mehmed Safiyyüddin Bey'in yazma hâlindeki *Gazi Mihal Bey ve Evlâd ve Ahfâdının Devlet-i Aliyye'ye Hıdemât-ı Mesbukaları* adlı eserinde de (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 4610), Ali Bey ve kardeşleri Bâlî, İskender ve Mehmed beylerin Fatih ve Bayezid döneminde katıldığı seferlerden bir kısmına yer verilir (bk. Dişçi, 2011, ss.125-137).

gemilerle kolaylıkla geçerler. Erdel Prensiği'nde girilmedik kale, köy, şehir bırakmazlar. Bayramları sebebiyle kadınlı erkekli eğlence yerlerini dolduran insanlar, şimşek gibi gelen Türk akıncılarını görünce şaşkına dönerler. Eğlenceleri dağılır, yedikleri içtikleri zehir olur. Her biri kılıçtan geçirilir. Kan gövdeyi götürür. Kalan erkekleri ve keklik yürüyüşlü, gümüş bedenli güzelleri bir bir esir edilir (643-646), Malları yağmalanıp, altın, gümüş, kaftan ne varsa bütün hazineleri ganimet olarak alınır.

Akşam olunca da çadırlarına dönen akıncılar, Koca İsa Bey'in huzuruna çıkıp, kalan yerleri de yağmalamak için izin isterler ve bir günlük bir akın daha düzenlerler (659-778):

Yine İsa Beğe kıldı hitâbı
Didi ey dîn ü devlet âfîtabı (667)

İcâzet himmet eylerse varayın
Kalan iklimine âteş urayın (671)

Halk bağda bahçede işinde gücünde, eğlencesinde, ticaretinde günlük hayatını sürdürürken, askerler şehrin her yanına yayılıp düşmanların bütün mallarını ve güzellerini ele geçirirler. Süzî'ye göre, ele geçirilen güzeller içinde biri Mecnun'a Leyla'nın defterini düdürece kadar güzeldir (769). Askerlerin her biri sonsuza kadar kimseye muhtaç olmayacak kadar çok ganimet elde eder. Ali Bey ve akıncıları, aynı gün geceye kalmadan tekrar İsa Bey'in huzuruna dönerler (778). İsa Bey'in yiğitleri Ali Bey'in getirdiği ganimetleri almak için şehrin dışına doğru çıktığında, esirlerini kurtarmak için baskına gelen Erdel askerleriyle karşılaşınca (785-786), gaziler Ali Bey'in emriyle tekrar sancakları altında toplanıp ezan sesiyle birlikte düşmana saldırırlar. Atların nal sesleri ve gazilerin sesleri gök kubbeyi inletir. Bunu gören düşmanlar daha savaş başlamadan korkudan dağılmaya başlar. Ne yapacağını şaşırarak düşmanların içinden bir asker atıyla çıkıp akıncılardan birini düelloya davet eder. Ali Bey onu da bir kılıçla öldürür:

İçinden çıkdı bir Gebr-i bed-ahter
Ebû Cehle komamış cehl ile yer (837)

Olup mağrûr özine ol bed-ahter
Alî Beğ leşkerinden istedi er (841)

Erenler şâhî leşkerden önürdi
Atın meydâna kalğıtdı yügürdi (842)

Gazâ-yı ekber itdi ol hüner-ver
Sanasın Anter'i öldürdi Hayder (845)

Bunun coşkusuyla bütün erenler, korkudan tuz gibi eriyen düşman askerlerinin üzerine hep birlikte saldırır. Her yer harman başakları gibi cesetle dolar ve düşmanların çoğu da esir alınır. *Gazavât-nâme*'de, en canlı ve gerçekçi bir şekilde tasvir edilen akın budur.

Süzî'nin anlattığı son akın ise Eflak üzerinden Ungurus'a (Macar Krallığına) yapılan akındır. Bu akın Osmanlı tarihlerinde, 870/1466 yılında Macar Krallığına düzenlenen, üç bin askerle yirmi bin kişilik Macar Kralının akrabası İsfilacoğlu Mihayıl (Mikhail Silagi) komutasındaki Macar ordusunun mağlup edildiği ve Mihayıl'ın esir alındığı akındır (Tayyârzâde Atâ, 2010, s. II/14-15; Mehmed Nüzhet Paşa, 1315, s. 60; Dişçi, 2011, ss.126-127). Bu akının diğerinden farkı, sefer öncesi Pençekçi Sinan Bey'in askerlere sihir ve büyü yapması, kadehlerine cesaretlerini arttırmak için afyon katması (873-874)

ve yakaladıkları bir öncü düşman askerinden Macar Krallığı prenslerinden İsilacoğlu Mihayıl'ın Macar, Eflak ve Rus askerlerinin en seçkinlerini toplayıp Müslümanların kanını içmek, Türklerin hepsini diri diri yakalamak için hazırlık içinde olduğunun öğrenilmesidir (967-976):

Totalum cümlesin Türk'ün diri biz
Kılalum şâdmân bu kişveri biz (1075)

Mihayıl'ın planlarını öğrenen Ali Bey çok öfkelenir (980-982) ve onu esir almaya ant içer. Akın öncesi gür sesli bir pehlivan askerlerin kılıçlarına büyü yapar (1031-1032). Ali Bey, secdeye kapanıp edip Allah'a dua eder (1040-1046). O sırada Mihayıl'dan kaçan bir askerden, Mihayıl'ın zırhlı yirmi bin askerle onlara doğru gelmekte olduğunu öğrenir. Ardından altın sırmalı kaftanı giyip atına biner ve kendilerinden on kat fazla düşman askerleri için bir hile planlar. Kardeşi ve Kara Halil'i bin akıncı ile öncü olarak düşman üzerine gönderir. Kendisi de askerleriyle pusuya yatar. Öncü gaziler saldırıp geriye doğru çekilerek düşmanı üzerlerine doğru çekerler. Pusuda bekleyen Ali Bey ve akıncıları da, yerlerinden kalkıp üzerlerine doğru gelen düşmanı ok yağmuruna tutar. Savaş meydanı âdeta kandan gül bahçesine döner. Tozdan göz gözü görmez olur. Demir dağ gibi olan düşman askerleri yerle bir olur. Mihayıl ağlayarak kaçarken yakalanır. Esir alınan on altı prensle Ali Bey'in huzuruna getirilir.

Bu çatışma, *Gazavât-nâme*'de en uzun olarak anlatılan savaş sahnesidir (1074-1094). Zaferin haberi Sultan Mehmed'e ulaşınca, üç bin erle bu kadar çok düşmanın mağlup edilmesine çok sevinir ve Ali Bey'i Vidin Sancakbeyliğine atayarak ödüllendirir:

Buyurdı ana sultân hâs hil'at
Hezârân bahşîş ü en'âm u ni'met (1156)

Hem ol gün sancağın virdi Vidinün
Ki vîrân eyleye mülkin Budinün (1157)

9) *Mihaloğlu Ali Bey, akın peşinde koşarken kendisine âşık olan kızlarla evlenir.*

Sûzî, Ali Bey'in akınlarından bahsettikten sonra, âşksız sözün tadının olmadığını söyleyerek onun Eflak prensinin kızı Meryem ve Meryem'in arkadaşı Bânû ile evliliğini anlatır. Burada âşık olan, sevdiğine kavuşmak için çaba gösteren Ali Bey değil savaştığı ülkenin prenslerinin kızlarıdır. *Gazavât-nâme*'nin bu kısmı, önceki bölümden tamamen farklı; rüyada âşık olma motifi, engelleri bir bir aşip sonunda kavuşmayla biten kurgusuyla çift kahramanlı bir aşk mesnevisi gibidir. Bu kısmın akınlarla ilgisi ise, aslı kahramanlardan birinin akıncı beyi olması, ona âşık olan kızın da onun akın ettiği Eflak prensinin kızı olmasıdır. Gerek tarihlerde gerekse *Gazavât-nâme*'de sık sık birbirinden güzel kızların ganimet olarak esir alındığı, hatta bunlardan birinin güzelliğinin eşsizliğinden bahsedilir fakat yaşanan bir aşktan ve evlilikten söz edilmez. Osmanlı kaynaklarında ise sadece 19. yüzyılda kaleme alınan Mehmed Nüzhet Paşa'nın *Ahvâl-i Mihâl Gâzi* adlı eserinde, 870/1466 yılında Macar Krallığına düzenlenen akında, Macar Kralı Matyas'ın kız kardeşinin de esir alındığı ve Ali Bey'in onunla evlendiği yazılır (1315, s. 60). Sırp tarihçi Olesnicki ise, bu bilgiyi doğrulamadığını söyleyerek, onun evlendiği kızın Ulah (Eflak) Voyvodası Radulek'in kızı olabileceğini yazar (aktaran Levend, 1956, s. 190). Bu görüş, Sûzî'nin Meryem'i Eflak prensinin kızı olarak göstermesiyle de örtüşmektedir.

Meryem'le Ali Bey'in aşkının anlatıldığı bu bölümde yer alan, rüyada görme, resimden âşık olma, kavuşmak için engelleri aşma gibi kısımların olgudan ziyade kurgu

olduğu konusunda bir tereddüt yoktur. Buna karşılık Sûzî, Ali Bey'in aşkılarıyla ilgili bilgileri sözüne güvenilir bir raviden aldığını belirtir ve onun daima “vâkıa” yani olmuş olanları anlattığını özellikle vurgular:

Rivâyet kıldı bir râvî-i sâdık
Ki dâyim vâkı'a söyler mutâbık (1184)

Eflak prensinin kızı Meryem, göreni dinden çıkaracak kadar güzel bir kızdır. O, bir kalede Bânû adlı bir kız arkadaşıyla kafes hayatı yaşarken, bir ilk bahar günü Bânû'nun tavsiyesiyle “güzelliği üzerindeki örtüyü kaldırıp herkese göstermek” için babasından izin ister. Prens de yanına birkaç hizmetkâr vererek kızına müsaade eder (1240-1256). Meryem, bunu kutlamak için bir eğlence meclisi düzenler. Gece rüyasında çiçekler içinde aya benzeyen bir gülü kokladığını görür (1298-1300). Rüyasını tabir ettirmek için bir rahibe gider. Kilisede İsa Beğ, Malkoçoğlu, Evrenosoğlu, Turhan Beğoğlu Ömer ve Ali Bey gibi yiğitlerin resimlerinin asılı olduğunu görür. Onlar içinde Mihaloğlu Ali Bey olduğunu öğrendiği resme hayran olur. Rahip'ten rüyasında gördüğü gülün de ona işaret ettiğini öğrenir (1365-1369). Resimden ve gördüğü rüyadan etkilenen Meryem, bekâr olduğunu öğrendiği (1617) Ali Bey'e görmeden âşık olur ve Rahip'ten kendisini ona kavuşturmasını ister. Rahip de, elinde Meryem'in resmiyle Ali Bey'in huzuruna giderek olanları anlatır.

Meryem'in güzelliği ve hikâyesini işitince sevda derdine düşen Ali Bey, resminin olduğu kiliseye gider ve orada Meryem, Bânû ve beraberindeki kızlarla buluşur. Meryem'in yüzünden örtüsünü kaldırıp onun güzelliğine doya doya bakar (1694-1695). Şükür secdesine kapanıp sevinç göz yaşları döker. Meryem de yanındaki güzellerle birlikte iman edip Müslüman olur. Ali Bey onlara imanın usul ve erkânını öğretir. Sonra kilisenin perdeleri çekilir ve sevgilisiyle baş başa kalır (1741-1742). Bütün askerler güzeller ve mallarla ganimet denizine boğulur. Eğlence ve ziyafet meclisleri kurulur. Düşmanların geceyi ansızın kana bulamaması için de etrafa bekçiler koyulur. Ali Bey, Meryem'le eğlenirken gözü ansızın Bânû'ya erişir. Meryem'i bırakıp gönlü ona akar ve onunla da evlenir (1793, 1795). Şair, kandilin ihtiyacı yağdır fakat fazla olursa onun afetidir, diyerek onun yeni aşkına gerekçe bulur ve yeni aşkını da birkaç beyitte hikâye eder.

Burada Meryem, bazı yönleriyle aşk mesnevilerindeki sevgili tipine benzerken, âşık olunan Ali Bey ise, aşk hikâyelerindeki kahramanlardan tamamen farklı, akın peşinde koşarken kendisine âşık olan bir güzelle evlenen bir kahraman olarak anlatılır.

Sonuç

Osmanlı askerî teşkilatının 16. asrın sonlarına kadar önemli bir unsurunu oluşturan akıncıların görevi, düşman ülkelerine dönük istihbarat ve yıpratma amaçlı akınlarda bulunmaktır. Sûzî'nin *Gazavât-nâme*'sine göre onlar, gaza ve cihat ruhuyla Allah'ın dinini ve tevhid inancını yüceltmek için gayret gösteren “gaza erleri”dir. Onlar için bu dünyada erişilebilecek en büyük armağan şehadettir. Mihaloğlu Ali Bey de hayatını bu yola adayan, yaptığı akınlarla Balkanların ve Macaristan'ın fethinde önemli yararlılıklar gösteren, sadece Mihaloğullarının değil bütün akıncı ailelerinin en meşhuru, aynı zamanda herkese yardım elini uzatan bir gazi, bir akıncı beyidir. Onun ve akıncılarının akınlarda yaşadığı aşklar ve akınlarda sonunda elde ettiği “doyumluluklar” ise, bu manevi gayretlerinin yanında, dünyevi ve insani olan hususlardır. Şair, hayatını gazaya adayan akıncılar için, bir beyitte geçen “akıncı” dışında en çok “gazi” ve “eren” sıfatını kullanır. Sûzî'ye göre, Tuna'yı defalarca geçerek Eflak, Boğdan, Erdel, Bosna, Arnavutluk ve Macaristan'ın fetih kapılarını açan Mihaloğlu Ali Bey, gaza meydanında

gayp erenlerinin yalnız bırakmadığı, kutsal-efsanevi bir kahramandır. Onun ve ailesinin kahramanlığı atadan oğula geçmekte, soyları da Osman Gazi'nin yol arkadaşı Köse Mihal'e dayanmaktadır.

Bir akıncı beyi ve onun şahsında akıncıların hayatlarını ve akınlarını anlatmasıyla, genellikle bir Osmanlı padişahı, veziri veya ordu kumandanının savaşlarını anlatan benzeri eserlerden ayrılan Sûzî'nin *Gazavât-nâme*'sine göre, bir akın süreci şu şekilde gerçekleşmektedir:

Baharla birlikte devrin padişahından veya sancak beyinden bir ulak vasıtasıyla akın fermanı alınır. Gelen ulağa âdet üzere kaftan giydirilir. Ferman gaziler arasında büyük bir sevinçle karşılanır. Akıncı Beyi, farklı yerleşim yerlerindeki kendisine bağlı "toyca veya taviçe"ler vasıtasıyla askerlerini toplar ve akın hazırlıklarına başlar. Akın öncesi akıncıların katılımıyla meclisler düzenlenir ve sofralar kurulur. Meclislerde mutripler eşliğinde şarkılar ve gazeller okunur. Askerlere kudret helvaları ikram edilir ve bazen Pençekçi (Bir Büyücü) veya gür sesli bir pehlivan tarafından kılıçlarına büyüler yapılır ve kadehlerine afyon katılır. Akının önemine göre diğer akıncı ve sancak beyleri desteğe gelir. Sancak Beyi veya Akıncı Beyi, akın öncesi askerleri konuşmalarıyla gazaya ve şehit olmaya teşvik eder. Beyler arasında karşılıklı hediyeler verilir. Abdestler alınır şükür namazları kılınır. Allah'a dua edilip Peygamber'in yardımı dilenir. Tuna nehri gemilerle geçilir ve akıncı beyinin komutasında hızlı bir şekilde atlara binilerek habersiz bir şekilde düşmana saldırılır. Bazen intikam almak ve esirlerini kurtarmak için baskına gelen düşman kuvvetleriyle yeniden savaşılır. Akınlarda bazen öncü kuvvetler gönderilerek geri çekilme hareketiyle düşman pusuya düşürülmeye çalışılır. Yakalanan düşmanlar kılıçtan geçirilir, kalan erkekler ve güzeller ganimet olarak alınır. Ele geçirilen ganimetler gaziler arasında usule göre dağıtılır. Zaferin büyüklüğüne göre akıncı beyi padişah tarafından kabul edilir ve sancak beyliği gibi üst görevlerle ödüllendirilir. Sonra da yeni bir akın için tekrar emir beklenmeye başlanır.

Gazavât-nâme'de anlatılan akınların ilk üçü, birbiri ardınca Erdel Prenslığıne yapılan akınlardır. Son akın ise, 870/1466'da Macar Krallığına yapılan, kendilerinden kat kat büyük Macar kuvvetlerinin mağlup edildiği akındır. Bunlar içinde en geniş ve gerçekçi bir şekilde anlatılan akın, intikam almak için baskına gelen Eflak güçlerinin mağlup edildiği üçüncü akındır. Ali Bey ve akıncıların görev yaptığı süreç, gerek Balkanlarda gerekse Orta Avrupa'da, Germen İmparatorluğu dışında küçük krallıklar ve prensliklerin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Eflak, Bosna ve Erdel gibi prensliklerle Macaristan topraklarının bütünüyle Osmanlılara katılmasında, Mihaloğlu Ali Bey ve diğer akıncı ailelerinin serhat boylarında yaptıkları akınlar önemli bir rol oynamıştır. *Gazavât-nâme*, böyle bir sürece bir akıncı beyinin şahsında bir şairin gözüyle ışık tutmaktadır. Ali Bey'in Eflak prensinin kızı Meryem ve Meryem'in arkadaşı Bânû ile evliliğini anlattığı kısım ise, rüya motifi ve sevgilinin âşığa kavuşmak için gösterdiği çabalarla gazavatnameden farklı, çift kahramanlı bir aşk mesnevisi gibidir. Bu kısmın akınlarla ilgisi ise, asli kahramanlardan birinin Akıncı Beyi olması, ona âşık olan kızın da onun akın ettiği Eflak prensinin kızı olmasıdır.

Kısaca Sûzî Çelebi'nin tamamlanmamış olan Mihaloğlu Ali Bey *Gazavât-nâme*'si, gerek bir akıncı beyinin akınlarını anlatan tek eser olması gerekse akıncı üslubu ve canlı tasvirleriyle dikkati çeken önemli, özgün bir eserdir. Sûzî de, eserini bu sebeple önceki şairlerinin hiç ayak izinin olmadığı bir alanda yazılmış bir eser olarak görür. Osmanlı tarihlerinde kısaca anlatılan akıncılık olgusu, onu eserinde ruh kazanmış, akıncıların akın

emrini almaları, hazırlanmaları, şehit olmaya doğru yola çıkmaları, düşmanla çatışmaları ve bu anlardaki psikolojileri büyük ölçüde tarihî olguya bağlı olarak başarıyla aksettirilmiştir. Eserin ikinci kısmını oluşturan Ali Bey'in aşklarının anlatıldığı bölümde ise tarihî gerçeklik, ana kahramanlarının kimlikleri dışında yerini bütünüyle kurgusal gerçekliğe bırakmıştır.

Kaynakça

- Arslan, M. (hızl.) (2010). *Tayyâr-zâde Atâ Osmanlı saray tarihi Târîh-i Enderûn*. C. II. İstanbul: Kitabevi.
- Atsız, [H. N.] (hızl.) (1985). *Âşıkpaşaoğlu tarihi*. Ankara: KTB Yay.
- Atsız, [H. N.] (hızl.) (2017). *Üç Osmanlı tarihi Oruç Beğ Tarihi – Ahmedî Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Al-i Osmân – Şükrullâh Behcettü't-Tevârih*. 5. bs. İstanbul: Ötüken Yay.
- Başar, F. (2020). Mihaloğulları. *İslâm ansiklopedisi* (C. 30, ss. 24-25) içinde. 2. bs., Ankara: TDV Yay.
- Canım, R. (hızl.) (2000). *Latîfî Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ*. Ankara: AKM Yay.
- Dişçi, S. (2011). *Mihaloğullarına dair bir eser: Mehmed Safiyyüddin Bey Gâzî Mihal Bey ve Evlâd ve Ahfâdının Devlet-i Aliyye'ye Hüdâmât-ı Mesbûkaları inceleme-metin* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Emecen, F. M. (2012). Uç beyi. *İslam ansiklopedisi* (C. 42, ss. 38-39 içinde). TDV Yay.
- Gazimihal, M. R. (1958). İstanbul muhasaralarında Mihaloğulları ve Fatih devrine ait bir vakıf defterine göre Harmankaya Mâlikânesi. *Vakıflar Dergisi*, 4, 125-138.
- İnlacık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğunu üzerine araştırmalar I*. İstanbul: İş Bankası Yay.
- İpekten, H., Kut, G., İsen, M., Ayan, H., Karabey, T. (2017). *Sehî Beg heşt-bihîşt*. Ankara: KTB Yay. e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165.hest-bihistpdf.pdf?0>
- İsen, M. (2020). Sûzî. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suzi-mdbir>
- İsen, M. (1998). Akıncılığın Türk kültür ve edebiyatına katkıları. *Türkiye Günlüğü*, 49, 80-86.
- Kayapınar, A., Erdoğan Özünlü, E. (2015). *Mihaloğulları'na ait 1586 tarihli akıncı defteri*. Ankara: TTK Yay.
- Kılıç, F. (hızl.) (2018). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: KTB Yay. e-kitap. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairusuarapdf.pdf?0>
- Levend, A. S. (1956). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*. Ankara: TTK Yay.
- Mehmed Nüzhet Paşa (1315). *Ahvâl-i Mihal Gazi*. İstanbul.
- Özcan, A. (1989). "Akıncı". *İslâm ansiklopedisi* (C. 2, ss. 249-250) içinde. İstanbul: TDV Yay.
- Öztürk, Y. (2015). Gazi Kösemihal'in menşei ile ilgili yeni bir analiz. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli tarihi sempozyumu III*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., ss. 661-688.

- Sabev, O. (Salih, O.) (2013). Osmanlıların Balkanları fethi ve idaresinde Mihaloğulları ailesi (XIV.-XIX. yüzyıllar): Mülkler, vakıflar, hizmetler. *OTAM*, 33, 229-244.
- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*. Ankara: KTB Yay., e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0>
- Tekin, G. A. (2012). Sûzî Çelebi. In *Encyclopaedia of Islam. New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. Erişim adresi: https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_7228
- Uğur, A. (hızl.) (1997). *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. defter (transkripsiyon)*. Ankara: TTK Yay.
- Unat, F. R. ve Köymen, M. A. (hızl.) (1949). *Mehmed Neşrî Kitâb-ı Cihân-nümâ Neşrî Tarihi*. C. I. Ankara: TTK Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1978). Akıncı. *İslâm ansiklopedisi* (C. I, s. 239-240) içinde. 5. bs. İstanbul: MEB Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi I. cilt (Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar)*. 5. bs. Ankara: TTK Yay.
- Üzümcü, A. (2010). *Mihaloğlu Ali Beyin Gazavât-nâmesi'nin (864-1795. Beyitler) telmih ve kıssaları üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yıldıran Sarıkaya, M. (2010). Sûzî Çelebi. *İslâm ansiklopedisi* (C. 38, ss. 4-5) içinde. İstanbul: TDV Yay.
- Yurdagür, H. (2000). İ'lâ-yi Kelimetullâh. *İslâm ansiklopedisi* (C. 22, ss. 62-63) içinde. İstanbul: TDV Yay.
- Yüksel, F. (2010). *Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi'ndeki (1-863) kıssa ve telmihler üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.